

ԻՈՂԱՆ ԱՎԱԳԵՐԵՑ ՄԵՅՆԵՆԴՐՈՐՑ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՂԱՓԱՌՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Սկիզբը՝ թիվ Է.

Պսակ

ՄԻՆՉԵԻ Թ. դարը եկեղեցին չուներ ամուսնության ծես՝ անկախ Պատարագի ժամանակ կատարվող Հաղորդության խորհրդից¹: Սովորաբար քրիստոնյա զույգը քաղաքացիական ամուսնության գրանցումից հետո մասնակցում էր Հաղորդությանը եւ հաղորդակցվում Սուրբ Խորհրդին, ըստ Տերտուլիանոսի՝ դա ամուսնության կնիքն էր, որն իր մեջ ներառում էր քրիստոնեական պատասխանատվության ողջ շափը, որի մասին մենք խոսել ենք վերելում:

Սակայն Դ. դարից սկսած՝ այդ խորհուրդն ուղեկցող հանդիսավոր ծիսակարգի վերաբերյալ հիշատակումներ գտնում ենք արեւելյան քրիստոնյա հեղինակների մոտ: Համաձայն Ս. Հովհան Ոսկեբերանի՝ պսակները խորհրդանշում էին կրքերի հանդեպ հաղթանակը, քանի որ քրիստոնեական ամուսնությունը կնքվում էր ոչ միայն «ըստ մարմնի», այլեւ հավիտենական կյանքի խորհուրդ էր, խորհուրդ՝ հավիտենականության համար: Թեոդորոս Ստուդիտեսի² († 826 թ.) նամակում ընթերցում ենք, որ Պսակն ուղեկցվում էր եպիսկոպոսի կամ քահանայի կարճ աղոթքով «համայն ժողովրդի առաջ» կիրականօրյա Պատարագի ժամանակ: Սուրբ Թեոդորոսը բերում է հետեւյալ աղոթքը. «Ինքդ, օ Տէր, իջեցրո՛ւ Քո ձեռքը Քո սուրբ գահից եւ միավորիր Քո ծառաներին եւ Քո ստեղծածներին: Առաքիր նրանց Քո մտքի միասնությունը, մի մարմին դարձրո՛ւ նրանց, սրբագործիր նրանց ամուսնությունը, պահպանիր նրանց անկողինն անապական, հաճեցիր, որպեսզի նրանց համատեղ կյանքը լինի անբասիր»³: Այդ դարաշրջանի ծիսական գրքերը (օրինակ հանրահայտ «Բարբերինիի ձեռագիրը») պարունակում են որոշ կարճ աղոթքներ՝

¹ Հմմտ. А. ЗАВЬЯЛОВ, Брак: «Православная богословская энциклопедия», т. 2, 1901, Петроградъ, էջ 1029–1030, 1034:

² Թեոդորոս Ստուդիտեսի (հուն.՝ Θεόδωρος ο Στουδίτης, 759–826 թթ.), բյուզանդացի ականավոր աստվածաբան եւ եկեղեցական գործիչ:

³ Տէս THEODORUS STUDITA, Epistolarum, PG. 99, Lib. I, 22, էջ 973:

վերոբերյալի նման: Բոլոր դրանք նախատեսված էին Պատարագի ընթացքում ընթերցելու համար⁴:

Սակայն պսակի ծեսի ի հայտ գալը այն դեռևս պարտադիր չէր դարձնում ամուսնացող բոլոր քրիստոնյաների համար: Եկեղեցու եւ պետության հարաբերությունները կարգավորող բյուզանդական իրավունքի հանրահայտ հուշարձան «Էպանագոգե»-ն⁵, որի հեղինակը հավանաբար Փոտ պատրիարքն էր (857–867, 877–886), տեղեկացնում է, որ քրիստոնյաներին ամուսնություն կնքելու երեք ճանապարհ է տրամադրվում. «Ամուսնությունը,– գրում է Փոտը,– ամուսնու եւ կնոջ միությունն է, միավորումը՝ կյանքի լիությանը հասնելու համար. այն կատարվում է օրհնության, պսակի կամ պայմանագրի միջոցով» (XVI, X): Սկսած Զ. դարից մինչեւ Թ. դարը կայսրության օրենսդիրները հոգացել են ամուսնության նկատմամբ եկեղեցու վերահսկողության ուժեղացման մասին⁶, սակայն դա էլ պսակն իրավաբանորեն անհրաժեշտ չէր դարձնում: Այս ուղղությամբ վճռական քայլ կատարվեց Ժ. դարասկզբին եւ համընկավ Հաղորդությունից անկախ պսակի ծեսի ի հայտ գալուն: Ինչը պատճառ դարձավ այս փոփոխության՝ հիմնովին կերպարանափոխելով եթե ոչ ամուսնության իմաստը, ապա գոնե այդ իմաստի ըմբռնումը հավատացյալների ահռելի մեծամասնության կողմից:

Պատասխանը դյուրին է գտնել կայսերական այն նույն հրամանում, որը հռչակում էր սույն փոփոխությունը: Իր 89-րդ նովելում⁷ բյուզանդական Լեոն Զ. կայսրն (912 թ.) առաջին անգամ քննադատեց նախկին օրենսդրությունը նրա համար, որ այդպիսի իրավաբանական որոշումները, ինչպիսին որդեգրումն ու ամուսնությունն էին, համարվում էին զուտ քաղաքացիական ընթացակարգեր: Նա հայտարարեց, որ այդ երկու փաստաթղթերը, քանի որ կատարում են ոչ թե ստրուկները, այլ ազատ մարդիկ, պետք է իրականացվեն եկեղեցական որոշակի արարողությամբ: Եկեղեցու օրհնությունը չստացած ամուսնությունը «չի համարվի ամուսնություն», այլ կդառնա անօրինական կոնկուբինատ⁸:

⁴ S^{én} J. GOAR, *Euchologion sive Rituale Graecorum*, Venice, 1730, repr. Graz, 1960, էջ 321–322:

⁵ «Էպանագոգե» կամ «Այսագոգե» (հուն.՝ «Επαναγωγή τοῦ νόμου», «Εισαγωγή τοῦ νόμου», բառացի՝ «օրենքների ներածություն»), Թ. դարի բյուզանդական օրենսգիրք, որը կազմվել է հայազգի Բարսեղ Ա. Մակեդոնացի կայսեր (867–886 թթ.) եւ Կ. Պոլսի Փոտ Ա. պատրիարքի անմիջական ջանքերով:

⁶ Տես օրինակ Հուստինիանոս կայսեր ԿԳ. նովելը:

⁷ Նովել կամ նովելլա (լատ.՝ *Novellae*) օրենքի, կանոնադրության հետագա հավելում, լրացում, կամ մեկնաբանում:

⁸ Տես P. NOAILLES, A. DAIN, *Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, texte et traduction, Paris, 1944, էջ 294–297:

Այս հրամանի որոշ տեսակետներն արժանի են հատուկ ուշադրության. օրինակ՝ զուգահեռն ամուսնության եւ որդեգրման միջեւ⁹, ինչպես նաեւ ստրուկների բացառումը նոր օրենքի գործածման ոլորտից: Բայց ամենամեծ խառնաշփոթն այն էր, որ Եկեղեցին օժտված էր ամուսնության իրավական գրանցման պատասխանատվությամբ: Չնայած Եկեղեցու եւ պետության միջեւ եղած սերտ փոխհարաբերություններին, որ այդ ժամանակաշրջանում գոյություն ուներ բոլոր քրիստոնյա երկրներում, այդպիսի պատասխանատվությունն այնքան էլ սովորական չէր Եկեղեցու համար: Փոփոխությունն անսպասելի էր: Մինչ Լեւոն Զ. կայսրը, յուրաքանչյուր քաղաքացի կարող էր ամուսնանալ՝ առանց Եկեղեցու հաստատման (երկրորդ կամ երրորդ անգամ, խառնամուսնություն եւ այլն), ընդ որում դուրս չգալով օրենքի շրջանակից: Եթե նա քրիստոնյա էր, ապա այդպիսի արարքը առաջ էր բերում ապաշխարանքի անհրաժեշտություն եւ բանադրանք (այդ մասին հետագայում), բայց քաղաքացիական օրենքի առաջ նա մնում էր անմեղ: Լեւոն Զ.-ի նոր օրենքով՝ Եկեղեցին պետք է իրավաբանական կարգավիճակ տար բոլոր ամուսնություններին, այդ թվում նաեւ՝ քրիստոնեական չափորոշիչներին հակասողներին: Իհարկե, տեսականորեն նոր իրավիճակը Եկեղեցուն հնարավորություն էր տալիս կատարելագործելու քաղաքացիների բարոյականությունը, սակայն գործնականում այդ բարոյականությունն այնքան հեռու էր կատարելությունից, որ Եկեղեցին ստիպված էր ոչ միայն օրհնել ամուսնությունները, որոնց նա հավանություն չէր տալիս, այլեւ թույլ տալ ամուսնալուծություններ: Սա հանգեցրեց «աշխարհիկի» եւ «սրբազանի», մարդկային անկյալ հասարակության եւ Աստծու Արքայության, ամուսնության՝ որպես պայմանագրի եւ ամուսնության՝ որպես խորհրդի միջեւ տարբերությունների մասնակի վերացման:

Եկեղեցին թանկ վճարեց հասարակության առջեւ իր ստանձնած պատասխանատվության համար. նա ստիպված էր «աշխարհականացնել» մինչ այդ ունեցած մաքուր հովվական վերաբերմունքն ամուսնության նկատմամբ եւ փաստացի թողնել սահմանած ապաշխարության իր խիստ կարգուկանոնը: Արդյոք կարո՞ղ էր, օրինակ, Եկեղեցին մերժել տալ իր օրհնությունը կրկին ամուսնանալ ցանկացող այրիացած տղամարդուն, երբ այդ մերժումը կհանգեցներ, որպեսզի նա մեկ կամ երկու տարով

⁹ Արդյոք այժմ եւս ցանկալի չէր լինի, որպեսզի որդեգրությունն ունենար կրոնական բնույթ:

գրկվի իր քաղաքացիական իրավունքներից: Ամուսնության խորհուրդը իրավական ձևականության փոխարկելով՝ անհնար եղավ խուսափել փոխգիշումների գնալուց: Դա էլ իր հերթին հանգեցրեց Եկեղեցու հովվական գործունեության աղճատմանը, իսկ հավատացյալների խղճմտանքի մեջ՝ խորը գաղափարի առ այն, թե ամուսնությունը՝ որպես մարդկանց անկրկնելի եւ հավիտենական միություն, խորհրդավոր կերպով արտացոլում է Քրիստոսի եւ Եկեղեցու միությունը: Լեւոն Զ. կայսրն ինքը՝ հեղինակը «Նովելների», Եկեղեցուն պարտադրեց իր սեփական՝ չորրորդ ամուսնությունը Զոե Կարբոնոփսինայի¹⁰ հետ, որը կնքվեց 903 թվականին:

Բայց այն փոխգիշմանը, որին Եկեղեցին ոչ մի պարագայում չէր կարող ընդառաջ գնալ, Հաղորդության սրբության ընկալման նվազեցումն էր: Եկեղեցին, օրինակ, չէր կարող թույլ տալ մոտենալ Սուրբ Հաղորդությանը ոչ ուղղափառ կամ ամուսնական այն զույգին, որ երկրորդ անգամ էր ամուսնանում: Դա հանգեցնում էր Հաղորդությունից զատված՝ նոր ամուսնական ծեսի անհրաժեշտությանը: Այս իրավիճակում եկեղեցական ամուսնության իրավական նշանակության ամրապնդումն ու նրա եւ Հաղորդության կապի թուլացումը, հանգեցրին այսպիսի ծեսի ստեղծման միանգամայն իրական դառնալուն:

Սակայն նույնիսկ Լեւոն Զ. կայսեր «Նովելն» ի վիճակի չեղավ արգելելու որոշ խավի պատկանող քրիստոնյաներին ամուսնանալ զուտ Պատարագի ծիսակատարության, այսինքն՝ Հաղորդության միջոցով, առանց Պսակի հատուկ ծես կատարելու (հաճախ շատ թանկ): Նոր օրենքը չէր վերաբերում ստրուկներին, այն է՝ կայսրության բնակչության ավելի քան կեսին: Ստրուկների եւ ազատների համար սահմանված ամուսնական օրենսդրության միջեւ առկա այդ հակասությունը վերացրեց Ալեքսիոս Ա. Կոմնենոս (1081–1118 թթ.) կայսրը, որը նոր օրենք հրապարակեց՝ Պսակը դարձնելով իրավական պարտավորություն նաեւ ստրուկների համար:

Հաղորդությունից անկախ ամուսնական ծես սահմանելով՝ Եկեղեցին, սակայն, չմոռացավ ամուսնության եւ Հաղորդության խոր կապը, օրինակ՝ այս ակներեւ է Ս. Սիմեոն Թեսաղոնիկեցու¹¹ երկերում: Պսակի ծեսի

¹⁰ Զոե Կարբոնոփսինա (հուն.՝ Ζωή Καρβωνοψίνα, † 919 -ից հետո), Բյուզանդիայի Լեւոն Զ. Մակեդոնացի կայսեր չորրորդ կինը: Կարելոր դերակատարություն է ունեցել կայսրության քաղաքական կյանքում, 914–919 թթ. եղել է որդու՝ Կոստանդին է. Ծիրանածինի (905–959 թթ.) խնամակալը եւ կայսրության փաստացի կառավարիչը:

¹¹ Սիմեոն Թեսաղոնիկեցի (հուն.՝ Συμεών Θεσσαλονίκης, † 1429 թ.), բյուզանդական եկեղեցական գործիչ, աստվածաբան:

հին ձեւերն իրենց մեջ ներառում էին ամուսնացողներին՝ Հաղորդության ընդունումը՝ ըստ եկեղեցական կանոնի հետեւյալ արտահայտության՝ «եթե նրանք արժանի են»։ Հաղորդությանը նախորդում էր քահանայի կոչը. «Նախասրբագործված Սրբությունը Սրբերին», իսկ Սուրբ Հաղորդության բաշխումն ուղեկցվում էր «Տիրոջ բաժակը կընդունեմ»¹² հաղորդության երգով։ Ամուսնական ծեսը, որն իր մեջ ներառում էր Սուրբ Հաղորդության խորհուրդը, իր գոյությունը պահպանեց մինչեւ ժՅ. դարը. այն գտնում ենք ԺԳ. դարի հունական ծիսամատյաններում եւ մինչեւ ժՅ. դարի սլավոնական ձեռագրերում¹³։

Եթե ամուսնական գույզն «անարժան» էր, այսինքն՝ եթե ամուսնությունը չէր համապատասխանում եկեղեցական կանոններին, նրանց թույլ չէր տրվում մերձենալ Հաղորդությանը, այլ միայն քահանայի կողմից օրհնված գինու սկիհին։ «Հաղորդությանն անարժան» եղողներին Պատարագից հետո օրհնված հաց կամ նշխար բաշխելու այդ սովորությունը դարձավ համատարած եւ պահպանվել է մինչ օրս։ Սակայն նույնիսկ մեր այժմեական ծեսը պահպանում է որոշ առանձնահատկություններ, որոնք վկայում են Սուրբ Հաղորդության խորհրդի հետ նրա նախնական առնչության մասին։ Այն, ինչպես եւ Պատարագը, սկսվում է. «Օրհնեալ թագաւորութիւնն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» կոչով եւ իր մեջ ներառում է ընդհանուր սկիհից հաղորդվելը, որն ուղեկցվում է Տեբրունական աղոթքի երգեցողությամբ, ինչպես որ Պատարագի ժամանակ՝ Հաղորդությունից առաջ։

Եկեղեցու կանոնական եւ ծիսական ավանդություններն արտացոլում են նաեւ այն փաստը, որ Սուրբ Հաղորդության խորհուրդն ամուսնության «իսկական կնիքն» է։ Մինչ Մկրտությունը, այսինքն՝ Պատարագից դուրս կնքված ամուսնությունը, չունի խորհրդական նշանակություն¹⁴։ Սրանից հետեւում է, որ նոր մկրտվածը կարող էր կրկին ամուսնություն կնքել քրիստոնյա կնոջ հետ, եւ միայն այդ ժամանակ էր նա դիտվում որպես հնարավոր թեկնածու քահանայական աստիճանն ընդունելու համար, ընդ որում այդ երկրորդ ամուսնությունը տվյալ դեպքում համարվում էր

¹² Сѣу А. А. ДМИТРИЕВСКИЙ, Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, т. 2, Euchologion, Киев, 1901, էջ 31։

¹³ Сѣу А. КАТАНСКИЙ, К истории о брачном праве, «Христианское чтение», СПб., 1880, էջ 112, 116։

¹⁴ Դրան հակառակ տեսակետ է արտահայտել Ս. Վ. Տրոիցկին իր «Ամուսնության քրիստոնեական փիլիսոփայությունը» հրաշալի գրքում, որը թվում է կարիք ունի խիստ աստվածաբանական կամ կանոնական հիմնավորման։

որպես առաջին ամուսնություն¹⁵։ Մյուս կողմից, ինչպես վերն ասվեց, ոչ քրիստոնյա զույգը, որ դառնում էր Եկեղեցու անդամ Մկրտության, Դրոշմի եւ Հաղորդության միջոցով, չէր անցնում կրկնամուսնության ծեսի միջով. ամուսինների ընդհանուր մասնակցությունը Հաղորդությանը Եկեղեցուց դուրս կնքված «բնական» ամուսնության քրիստոնեական լրումն էր։ Ամուսնության եւ Հաղորդության միջեւ կապը պետք է վերականգնել մեր օրերում, իսկ դա այնքան էլ դժվար չէ։ Արդյոք այդ ուղին լավագույնը չ'է Եկեղեցու համար, որն իր զավակներին ցանկանում է ցույց տալ նշանակությունն այն խորհրդի, որին նրանք մասնակցում են։

Ամուսնությունների փանակը

Արդեն ասել ենք, որ Եկեղեցու շրջահատվող կանոնական եւ ծիսական ավանդությունը հաստատում է, որ քրիստոնյաների համար երկրորդ ամուսնությունը բոլորովին անթույլատրելի է. այն միայն հանդուրժվում է մարդկային թուլությունների նկատմամբ ներողամտությունից ելնելով (Ա. Կորնթ. է. 9)։ Բացառության կարգով տղամարդը կամ կինը երկրորդ անգամ ի Քրիստոս ամուսնանալու հնարավորություն ունեն, եթե նրանց առաջին միությունը սխալմունք էր (այնպես որ նույնիսկ Եկեղեցու օրհնությունը ոչ միշտ հրաշագործ կերպով կարող է մարդու սխալն ուղղել)։

Ս. Բարսեղ Մեծն իր չորրորդ կանոնում ասում է, որ կնոջ մահից կամ ամուսնալուծությունից հետո երկրորդ անգամ ամուսնացողը պետք է ապաշխարի, այսինքն՝ պետք է մեկից մինչեւ երկու տարի ժամանակաշրջանով Հաղորդությունից զրկվի։ Երրորդ ամուսնությանը երեք, չորս, նույնիսկ հինգ տարվա ապաշխարանք է հետեւում։ «Այդպիսի ամուսնությունը,՝ գրում է Ս. Բարսեղը,՝ որպես ամուսնություն չենք դիտարկում, այլ բազմակնություն կամ ավելի ճիշտ անառակություն, որն ապաշխարություն է պահանջում¹⁶։

Պարզ է, որ քրիստոնեական ամուսնությունը, որը Ս. Բարսեղի ժամանակաշրջանում Հաղորդության միջոցով էր կատարվում, չէր կարող այդպես տեղի ունենալ՝ Հաղորդությունից զրկված լինելու դեպքում, ուստի երկրորդ եւ երրորդ ամուսնությունները միայն քաղաքացիական համաձայնություններ էին։ Միայն միամյա ապաշխարանքից հետո էր ամուսնացած զույգին թույլատրվում հավատավորների

¹⁵ Տե՛ս Առաքելական Ժէ. կանոն։

¹⁶ Տե՛ս «Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского», т. II, С.-Петербургъ, 1912, էջ 378-379, հմմտ. «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., աշխ.՝ Վ. Հակոբյանի, Երեւան, 1964, էջ 337-338։

շարքում մոտենալ Հաղորդությանը, իսկ նրանց ամուսնությունը՝ ճանաչվում քրիստոնեական:

Ս. Բարսեղի սահմանած չափանիշներն առավելապես մինչ Թ. դարն էին կենսունակ, որի մասին վկայում են Ս. Թեոդորոս Ստուդիտեսը եւ Կ. Պոլսի պատրիարք Ս. Նիկեֆորոսը¹⁷ (806–815 թթ.): «Նրանք, ովքեր երկրորդ անգամ էին ամուսնանում,– գրում է Ս. Նիկեֆորոսը,– չէին պսակադրվում եւ մինչեւ երկու տարի Սուրբ Խորհուրդներին մասնակցելու թույլատրություն չէին ունենում, իսկ նրանք, ովքեր երրորդ անգամ էին ամուսնանում, հեռացվում էին հինգ տարով»¹⁸: Այստեղ ոչ այնքան կանոնների խստությունն է ուշադրության արժանի (ընդհանուր առմամբ վաղ Եկեղեցում Հաղորդությանից զրկումն անհամեմատ ավելի լայն կիրառություն ուներ քան այժմ), որքան Եկեղեցու ձգտումը՝ պահպանելու քրիստոնեական ամուսնության բացարձակ եզակիությունը:

Միայն Պատարագից ամուսնական ծեսի առանձնացումից հետո Եկեղեցին սկսեց մեծ ներողամտություն ցուցաբերել երկրորդ եւ երրորդ ամուսնությունների նկատմամբ՝ ուժի մեջ թողնելով Հաղորդության վերաբերյալ վերոհիշյալ կանոնը: Հերակլեայի մետրոպոլիտ Նիկետասի «Կանոնական պատասխաններ»-ի մեջ կարդում ենք. «Ճիշտն ասած, նրանց գլխին, ովքեր երկրորդ անգամ էին ամուսնանում, պսակներ չէին դրվում, սակայն Մեծ Եկեղեցին (այսինքն՝ Կոստանդնուպոլսի Եկեղեցին) սովորաբար այդ որոշումներին չէր հետեւում, նա հանդուրժողաբար էր վերաբերվում այն բանին, որ ամուսնական պսակներն այդպիսի զույգերի գլխին դրվեն... Նրանք, այնուամենայնիվ, պետք է երկու տարվա ընթացքում Սուրբ Խորհուրդներին մասնակցելուց ձեռնպահ մնային»¹⁹:

Մեր ժամանակակից ծիսարանում «Երկրորդ Պսակի կանոնը» մեծավ մասամբ տարբերվում է սովորական (առաջին) Պսակի ծեսից: Այն ոչ ավելին է, քան նշանադրության ծեսի համառոտ շարադրանքը, որը չի սկսվում սովորական կոչով. «Օրհնեալ թագաւորութիւն...» (որը ցույց է տալիս ամուսնության եւ Հաղորդության կապը): Սովորական աղոթքները փոխարինված են այլ՝ ապաշխարողական բնույթ ունեցող աղոթքներով. «Տե՛ր

¹⁷ Նիկիփորոս Ա. Կ. Պոլսի պատրիարք (հուն.՝ Πατριάρχης Νικηφόρος), եղել է պատկերապաշտության գլխավոր ջատագովներից, որի համար Բյուզանդիայի հալազգի Լեւոն Ե. Արծրունի կայսրը (813–820 թթ.) նրան գահընկեց է արել եւ աքսորել, վախճանվել է 828 թվականին:

¹⁸ Տե՛ս «Правила Православной Церкви», т. II, էջ 574:

¹⁹ Տե՛ս Γ. ΡΑΛΛΗΣ, Μ. ΠΟΤΛΗΣ, Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των τε Αγίων και πανευφύμων Αποστόλων, και των Ιερών και Οικουμενικών και τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων, Τόμος Πέμπτος, Αθήνα, 1859, էջ 441:

Հիսուս Քրիստոս, Բանն Աստծու, որ բաձրացա՛ր սուրբ եւ կենդանաւորաւ հաշը եւ պատուեցի՛ր մեր մեղքերի մուրհակը եւ ազատեցի՛ր մեզ սատանայի իշխանությունից: Մաքրի՛ր քո ծառաներին իրենց անօրինություններից, որովհետեւ նրանք, լինելով տկար՝ տանելու օրվա տոթն ու ծանրությունը եւ մարմնի կրքով այրվելը, եկել են երկրորդ ամուսնական միության համար, որը Դու եւ օրինադրել Պողոս առաքյալի՝ Քո ընտրյալ ամոթի միջոցով՝ ասելով համուն մեզ՝ տկարներիս. «ավելի լավ է ամուսնանալ, քան կրքով այրվել» (Ա. Կորնթ. է. 9)²⁰:

Երկրորդ ամուսնությունը (թելադրված մարդու երկրային ցանկությունների նկատմամբ ներողամտությունից) թույլատրվում էր միայն այնքան ժամանակ, քանի դեռ պահպանվում էր հանուն Քրիստոսի հավերժական միություն կատարյալ չափանիշը եւ գալիք Աստծու Արքայության օրենքներին համապատասխանությունը: Դա հենց այն դրական գաղափարն է, որը հետեւողականորեն ազդարարվում էր կանոնների եւ ծեսի միջոցով (այլ ոչ թե անբաժանելիության վերացական-իրավաբանական հասկացություններով): Գործնականում, այդ հովվական «տնօրինությունը» մինչեւ երրորդ ամուսնություն է տարածվում, իսկ չորրորդը ձեւականորեն արգելվում է: Վերելում բերված Ս. Բարսեղի եւ Ս. Նիկիփորոսի կանոններում չորրորդ ամուսնության մասին՝ անգամ որպես ենթադրելի հնարավորության, ընդհանրապես չի հիշատակվում: Լեւոն Զ. Իմաստուն կայսեր (886–912 թթ.) հետ կապված հայտնի դեպքը, որը երկարատեւ վեճերի եւ անգամ հերձվածի պատճառ դարձավ, ավարտվեց «Միավորման տոմարի» հրապարակմամբ (920 թ.), որով արգելվեց չորրորդ ամուսնությունը, թույլատրելով, սակայն, երրորդը, բայց սահմանափակելով քառասնամյա տարիքով²¹:

Երեք ամուսնությունների հնարավորության հաստատումը քրիստոնյայի համար ակնհայտորեն որեւէ աստվածաբանական հիմնավորում չէր կարող ունենալ: Այդ հաստատումը զուտ կարգապահական նշանակություն ունի եւ որպես «տնօրինություն» է սահմանվում, որը, բնավ էլ անհամար փոխզիջումների լայն դուռ չէ, ինչպես հաճախ սխալմամբ մտածում են: Դա իսկապես քրիստոնեական դրական կարգապահություն է: «Հին մարդու» երկրային կարիքները կարող են քննվել, նույնիսկ հաշվի առնվել, ու որպես շարյաց փոքրագույնը՝ բավարարվել: Սակայն, մարդկային փրկությունն ինքնին մարդուց պահանջում է արդեն իսկ այս

²⁰ Տե՛ս “Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic Church”, tr. and ed. by J. F. Hapgood, New York, 1956, էջ 305:

²¹ Տե՛ս Γ. ΡΑΛΛΗΣ, Μ. ΠΟΤΑΗΣ, Σύνταγμα, էջ 4–10:

աշխարհում այն ամենը հաղթահարելու ունակություն, ինչն Աստծու Արքայության հետ կապ չունի:

Ամուսնության նախապայմանները

Իր էությունամբ քրիստոնեական ամուսնությունը երկու անձերի միաձուլումն է սիրո մեջ, մարդկային սիրո, որը Սուրբ Հոգու խորհրդավոր շնորհի միջոցով կարող է հավիտենական միության վերափոխվել՝ չխախտվելով անգամ մահվամբ: Սակայն այդ խորհրդական վերափոխումը ոչնչով չի ճնշում մարդու բնությունը, ամուսնության հետ կապված հույզերի, արարքների, հաճելի եւ տհաճ պահերի ողջ համակցությունը՝ ծանոթություն, հանդիպումներ, սիրահետում, ամուսնանալու վճռականություն եւ վերջապես համատեղ կյանք ու դրա հետ եկող ծանր պատասխանատվություն, այդ ամենը մնում է եւ քրիստոնյայի կյանքում: Ամուսնության նորկտակարանային ուսուցումը որոշակի մարդկային կեցություն է արտացոլում, որը ոչ միայն Հիսուսի վարդապետությանն է հավատարիմ, այլեւ ապրում եւ գործում է երկրային աշխարհի պայմաններում: Ամուսնական այն կանոններն ու կարգավորումները, որոնք առաջարկվել ու մինչ օրս առաջարկվում են քրիստոնյաներին, նպատակ ունեն մարդկային կյանքի որոշակի պայմաններում պաշտպանել եւ պահպանել ամուսնության այդ նշանակությունը: Այդ կանոններն ինքնին վերջնանպատակ չեն, այլապես կփոխարինեին սիրուն. դրանց նպատակն է մեղսագործության հետեւանքներից պաշտպանել ամուսնության ինչպես աստվածային, այնպես էլ մարդկային կողմերը:

Ընտրության եւ վճռի ազատությունը ճշմարիտ քրիստոնեական ամուսնության առաջին նախապայմանն է, որն ուղղափառ կանոնական ավանդությունը ձգտում է պահպանել: Գոյություն ունեն կանանց բռնի ամուսնացնելու դեմ որոշակի կանոններ, ըստ որոնց՝ կամքին հակառակ տեղի ունեցած ամուսնություններն անվավեր են համարվում (Ս. Բարսեղի ԻԲ. եւ Լ. կանոններ)²², իսկ հանցավոր տղամարդը ենթարկվում է բանադրանքի (Քաղկեդոնի ժողովի²³ Իէ. կանոն)²⁴, ինչպես եւ նրան զիջած

²² Տե՛ս «Правила Православной Церкви», т. II, էջ 406-407, 417, հմմտ. «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 348, 350-351:

²³ Հայ Առաքելական Եկեղեցին չի ընդունում այսպես կոչված Քաղկեդոնի տիեզերական ժողովը (451 թ.):

²⁴ Տե՛ս «Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского», т. I, С.-Петербургъ, 1911, էջ 391:

կինը (Ս. Բարսեղի լճ. կանոն)²⁵: Կան նաեւ կանոններ, որոնք բավականին երկար ժամանակ են պահանջում նշանադրության եւ ամուսնության միջեւ. իրավաբանորեն ամուսնություն համարվող այդ ժամանակահատվածը ծառայում էր հավանաբար որպես փորձաշրջան (Զ. կամ Հինգ-վեցերորդ տիեզերաժողովի²⁶ ՂՃ. կանոն)²⁷:

Եթե ազատ ընտրության պաշտպանությունն ամուսնության որոշում կայացնելիս միանգամայն արդարացված է, ապա հին կանոնների եւ քրիստոնյա կայսրերի այլ կարգավորումները միայն անցյալի հասարակական, իրավաբանական եւ հոգեբանական պահանջներով կարող են արդարացվել: Եթե, օրինակ, Հուստինիանոսի օրենսգիրքը²⁸, որը Եկեղեցին ներողամտաբար ընդունել էր, տղամարդու եւ կնոջ ամուսնական տարիքի ցածրագույն շեմը համապատասխանաբար 14 եւ 12 տարեկանն է սահմանում, ապա անհրաժեշտ է ընդունել, որ ժամանակակից քաղաքակիրթ երկրների օրենսդրության մեջ ամուսնական տարիքային սահմանի բարձրացումը կարելի է ավելի մոտիկ համարել քրիստոնեական ամուսնության կատարելատիպին: Այս հարցերում ամենից ազատական բյուզանդական իրավաբանական ու կանոնական ավանդությունը չափազանց խիստ կիժվա, երբ իմանանք, թե ընտանեկան կամ ազգակցական ինչպիսի հեռավոր կապերն էին ամուսնության խոչընդոտ դիտվում:

Մերձավոր ազգականների ամուսնությունը հրեաների մոտ, նույնիսկ եղբայրների կամ քույրերի երեխաների միջեւ, ոչ միայն թույլատրվում էր, այլեւ խրախուսվում: Հռոմեական օրենքն արգելում էր ամուսնությունը տարբեր սերունդների միջեւ (օրինակ՝ ամուսնությունը եղբոր դստեր հետ), սակայն չէր խոչընդոտում ամուսնությունը եղբայրների կամ քույրերի երեխաների միջեւ: Ի տարբերություն այլ կրոնների՝ քրիստոնեությունն սկսեց խստորեն սահմանափակել ամուսնությունը ոչ միայն մերձավոր արյունակից ազգականների, այլեւ ամուսնու կամ կնոջ կողմից ազգականների միջեւ: Այսպիսով՝ Թեոդորոս եւ Հուստինիանոս կայսրերի հետագա հրամանագրերը, ինչպես նաեւ Զ. («Հինգ-վեցերորդ») տիեզերական ժողովի որոշումը սահմանեցին, որ նա «ով ամուսնանում է իր

²⁵ Տե՛ս «Правила Православной Церкви», т. II, էջ 421, հմմտ. «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 352:

²⁶ Հայ Առաքելական Եկեղեցին չի ընդունում այսպես կոչված Հինգ-վեցերորդ կամ Տրուլի տիեզերաժողովը (691–692 թթ.):

²⁷ «Правила Православной Церкви», т. I, էջ 593:

²⁸ Հուստինիանոսի օրենսգիրք (լատ.՝ Codex Iustiniani)՝ բյուզանդական օրենքների ժողովածու, որը կազմվել է Հուստինիանոս Ա. կայսեր (527–565 թթ.) հրամանով եւ կիրառության մեջ մտել 529 թվականի ապրիլի 16-ից:

հոր դստեր (խորթ քրոջ), կամ հայր ու որդի՝ մոր եւ դստեր, կամ հայր ու որդի՝ աղջիկների, որոնք քույրեր են, կամ մայր ու դուստր՝ երկու եղբայրների, կամ երկու եղբայրներ՝ երկու քույրերի հետ, ենթակա է յոթ տարի Եկեղեցուց վտարվելու կանոնին, որը նախատեսում է այդ անօրինական կապից հրապարակային հրաժարում» (Կանոն ՄԳ.)²⁹:

Ամենայն հավանականությամբ այս անսովոր կանոնը մասամբ կարելի է բացատրել քրիստոնյաների շահագրգռվածությամբ՝ պահպանելու մարդկային հարաբերություններն այնպիսին, ինչպիսին դրանք ծննդյամբ կամ ամուսնությամբ էին ստեղծվել, ցանկությամբ ընտանեկան թյուրիմացությունները կանխելու եւ խուսափելու անախորժություններից, որոնք ազգականների «սիրահարվածության» պատճառով կարող էին առաջանալ: Դա առավել եւս այնպիսի պայմաններում է արդարացված, երբ իրենց ներսում տարբեր աստիճանի ազգակցական կապեր ունեցող մեծ ընտանիքները միասին էին պարում: Մյուս կողմից՝ ժողովական որոշման վրա կարող էր ազդել ազգակցության աստիճանի հաշվարկի հոռմեական իրավունքի վերացական սկզբունքը: Այդ սկզբունքով՝ ամուսնացած զույգն իրավաբանորեն որպես մեկ անձ էր դիտվում, այսպիսով՝ ճանաչվում էր տղամարդու առաջին աստիճանի ազգակցությունն իր եղբոր կնոջ հետ: Այդ պատճառով, եթե նրա կինը վախճանվում էր, նա չէր կարող ամուսնանալ կնոջ քրոջ հետ, որովհետեւ բյուզանդական օրենքով ամուսնություններն ընդհուպ մինչեւ ազգակցության յոթներորդ աստիճանն արգելվում էին:

Այժմ իհարկե անհրաժեշտություն չկա ճշտիվ հետեւելու այդ կանոններին, որոնք անցյալի հասարակական ու իրավաբանական հարաբերությունների վրա են հիմնվում ու որեւէ աստվածաբանական ու հոգեւոր արժեքների չեն համապատասխանում: Հովվական միակ նկատառումը, որը չի կարելի արհամարհել, հառաջագայական (գենետիկ) վտանգն է արյունակիցների ամուսնության դեպքում:

Առավել զարմանալի են Հուստինիանոսի օրենսգրքի հոդվածները (Ե. 4), որոնք Զ. տիեզերական ժողովի հավանությանն են արժանացել: Դրանք մկրտությամբ ստեղծված «հոգեւոր» կապերն իրավաբանորեն հավասարեցնում են այրունակացական կապերին: Այսպիսով, Հինգ-վեցերորդ ժողովի ՄԳ. կանոնը³⁰ ոչ միայն արգելում է կնքահոր կամ կնքամոր ամուսնությունն իր սանիկի հետ, այլեւ, ինչը հատուկ կերպով ընդգծվում

²⁹ Տե՛ս «Правила Православной Церкви», т. I, էջ 540:

³⁰ Անդ, էջ 538:

է, ամուսնությունը՝ կնքահոր եւ նոր մկրտված երեխայի հարազատ մոր միջեւ (եթե վերջինս այրիանա): Հավանաբար այս կանոնի նպատակն է պաշտպանել կնքահոր ու կնքամոր այն առանձնահատուկ պատասխանատվությունը, որը նրանք պետք է զգան իրենց սաներին ճշմարիտ քրիստոնեական ոգով դաստիարակելիս՝ առանց որեւէ նյութական գործոնի:

Հին իրավաբանական չափորոշիչներին համապատասխանեցնելու ցանկությունը չպետք է նվազեցնի հիրավի այն մեծ պատասխանատվությունը, որն ընկած է քահանաների, դաստիարակների, ծնողների եւ ամենից առաջ հենց ամուսնանալ պատրաստվող զույգի վրա: Անկասկած, իրավաբանական եւ կանոնական չափորոշիչների պարզ կատարմամբ անհնար է հասնել իրական քրիստոնեական ամուսնության: Իր էությունը քրիստոնեական ամուսնությունն ամուսինների անդադար կատարելագործումն է ոչ միայն միմյանց, այլեւ ամենից առաջ Քրիստոսի նկատմամբ, կատարելագործում, որը հասանելի է Հաղորդության մեջ եւ նրա միջոցով: Եթե ամուսնական միություն մեջ այդպիսի կատարելագործում չկա, ապա ողջ իրավաբանական պահանջների կատարումն ընդհանրապես որեւէ նշանակություն չի կարող ունենալ:

Իսկ ի՞նչ կլինի, եթե այդպիսի կատարելագործումն անհնար է, առավել եւս անցանկալի ամուսնական զույգի համար: Ի՞նչ կլինե, եթե ամուսնությունը միայն որպես ինչ-որ հասարակական երեւույթ կամ սեփականատիրական իրավունքների իրավաբանական պայմանագիր կամ սեռական հարաբերությունների կարգավորման միջոց է դիտարկվում:

Քահանան ամեն անգամ այս խնդիրներին փորձում է լուծում տալ, երբ հանդիպում է ամուսնական զույգերի, որոնք Եկեղեցու նկատմամբ զուտ մակերեսային վերաբերմունք ունեն: Այդպիսի իրավիճակում քահանան պետք է նրանց բացատրի քրիստոնեական ամուսնության էությունը՝ ամեն անգամ հարցադրելով, թե արդյոք տվյալ պարագայում ավելի լավ չէր լինի սահմանափակվել քաղաքացիական արարողությանը, քան եկեղեցական ամուսնություն կնքել՝ առանց հասկանալու կամ համաձայնելու դրա իրական նշանակության հետ:

Այս խնդիրը կրկնակի սուր է դառնում խառնամուսնությունների պարագայում:

Շարունակելի

Ռուսերենից թարգմանությունը եւ ծանոթագրությունը՝
Տ. ԱՆԴՐԵԱՍ ՎՐԴ. ԵԶԵԿՅԱՆԻ